

Вовк В. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>

Конституція Словацької Республіки як конституція четвертого покоління (світоглядний і культурологічний аспекти)

Метою статті є дослідження якісних особливостей чинної Конституції Словацької Республіки із загальнокультурологічних позицій та з урахуванням конкретного соціокультурного контексту, у межах якого був створений цей документ, на підставі аналізу новітніх досліджень словацької науки конституційного права. Розвідка стала можливою завдяки здійсненому аналізу тексту чинної Конституції Словацької Республіки (зі змінами) та напрацювань представників словацького конституційного права, які опубліковані в періодичних виданнях і монографічній літературі, що послуговували матеріалом для вивчення означеної теми. **Методологія.** У процесі підготовки статті було застосовано соціокультурний методологічний підхід і низку наукових методів, найсуттєвішими серед яких є герменевтичний, моделювання, аксіологічний і порівняльно-правовий методи. Така сукупність методологічних інструментів забезпечила цілісність дослідження з'ясування ролі конституції в сучасному житті Словацької Республіки. **Наукова новизна** полягає в тому, що у статті висвітлено процес створення Конституції Словацької Республіки, який відбувся в контексті загальних соціально-політичних і конституційних тенденцій кінця ХХ століття. Зазначено специфічність набуття чинності Конституцією Словацької Республіки, яка представлена двоактовою часовою дією (через феномен першого та другого набуття чинності). Також висвітлено питання щодо ролі та значення Конституції в процесі інтеграції Словацької Республіки в Європейський Союз. **Висновки.** Доведено, що Конституція Словацької Республіки є конституцією четвертого покоління (так званого постсоціалістичного), що зумовило особливості її змістовного наповнення: превалювання положень щодо прав людини та їх захисту (як антитеза минулому соціалістичному способу життя та відповідність конституційним взірцям провідних держав світу); визнання та відстоювання ідеї культурно-історичної ідентичності словацького народу; урахування специфіки функціонування демократичних держав сучасності та закріплення цих демократичних начал.

Ключові слова: конституціоналізм; конституція; види конституцій; покоління конституцій; держава; соціокультурний контекст; національна ідентичність.

Вступ

Попри те, що традиції конституціоналізму мають тривалу історію теоретичного осмислення, в умовах сьогодення залишається достатньо широким дослідницьке поле як питань самого явища конституціоналізму, так і питань, пов'язаних з конституцією як його репрезентацією та конкретизацією. Натепер конституція визнається найважливішим політико-правовим документом держави та, переважно існуючи у вигляді окремого нормативно-правового акта, майже усіма державами світу. Як зауважує В. Шаповал, конституція як політико-правове явище сьогодні є основою для визначення характеристик сучасних держав, їх політичного курсу, особливостей державних інституцій, з'ясування ролі держави у закріпленні й забезпеченні прав і свобод людини та громадянина. Можна стверджувати, що як складова європейської політико-правової культури конституція у сучасному політико-правовому дискурсі набула статусу загальноцивілізаційної цінності (Sharoval).

Ступінь опрацювання. Особливості конституцій окремих держав традиційно окреслюють фахівці в галузі конституційного та порівняльного права (Vokoch, 2021). Щодо дослідження специфіки Конституції Словацької Республіки

(далі – Конституція СР) в межах вітчизняного правознавства, то ця проблема не є достатньо висвітленою. Тому за основу дослідження в межах цієї статті був взятий оригінальний текст Конституції Словацької Республіки ("Ústava Slovenskej republiky", 2004) та доробки словацьких конституціоналістів таких як: Я. Хованец (Chovanec, 2021), М. Полтуш (Poluch, & Cibulka, 2009), а також наукові розвідки українських правознавців В. Шаповала, В. Федоренка та ін.

Мета і завдання дослідження

Вибір теми для цієї статті не є випадковим, оскільки 2022 року Конституція Словацької Республіки відзначатиме своє тридцятиріччя. У межах цієї невеликої за обсягом наукової розвідки спробуємо з'ясувати особливості Конституції СР як явища сучасної правової реальності словацького народу.

Виклад основного матеріалу

Як ми уже зазначали, в одній зі своїх праць (Liashenko, 1999), конституція є політико-правовим явищем, яке має тривалу історію теоретичного осмислення: від розуміння конституції як конструкції та устрою в античному світі до державно-політико-правового документа

сучасності. Загальноприйнятим є положення про те, що конституція як явище соціальної реальності облікана через обмеження державної влади облігати права і свободи свободи громадян. Існування конституції пов'язане із визнанням свободи волі як сутнісної сили людини, що і дало підстави А. Яковлеву стверджувати, що «втілюючи соціальні компроміси, конституція окреслює границі, межі, міру цих свобод. Визначаючи в своїх нормах міру свободи конкретних суб'єктів – учасників соціальних взаємодій, конституція запобігає виникненню домінуючої політичної сили, яка здатна порушити границі свободи всіх інших суб'єктів, позбавити їх цієї свободи. Цим самим конституція такого роду здійснює центральне призначення права – бути втіленням і мірою буття свободи» (Iakovlev, 1995, p. 4).

На сучасному етапі конституція є основним і найголовнішим законом кожної держави. Таке розуміння конституції поєднало в собі (звичайно, опосередковано) античне розуміння конституції як визначеного порядку речей у суспільстві, та середньовічне трактування цього поняття, як обмеження волі правителів Богом і законом. «Концепція вищого закону сама собою була невиразною і невизначеною. Передбача-лось, що вищий закон полягає в самій природі і в натхненній згорі совісті общини. Він проявляється у почутті правоти і справедливості, які панують у певний час у певному суспільстві. Ці принципи справедливості розумілись як такі, що мають перевагу над поглядами тих, хто тимчасово має політичну владу. Ці принципи трансцендентні, вони виходять за межі людських законів, вони загальні, вічні і незмінні» (Iakovlev, 1995, p. 8).

Водночас «конституція не утворює державу, а лише відповідно до різного за формою волевиявлення носія установчої влади – народу – встановлює засади її організації. З огляду на зазначене вона відіграє креативну роль стосовно державного механізму, насамперед його найважливіших ланок. Одним із найголовніших політичних завдань конституції є утвердження суверенітету держави, констатація наступництва в її розвитку» (Sharoval). Словацька республіка не є винятком із загального правила, і як держава з вагомим політичним та економічним потенціалом і вигідним геополітичним розташуванням презентує себе також і через свій Основний закон. Остаточне утвердження Словацької республіки як самостійної і незалежної держави відбулося лише в кінці ХХ століття внаслідок так званої «оксамитової революції» (velvet revolution), яка призвела до «оксамитового розлучення» (velvetdivorce) (Medushevskiy, 2004, p. 90), що означало мирне й безконфліктне припинення існування Чехословацької Федеративної Республіки і виникнення двох суверенних держав,

що набуло офіційного оформлення 1 січня 1993 року (відповідно до Конституційного закону № 542/1992 Coll. Про розподіл Чехословацької Федеративної Республіки).

Створення Конституції Словацької Республіки відбувалося в річищі загальних політико-правових процесів і конституціональних тенденцій, які були притаманні постсоціалістичним державам Центральної та Східної Європи в кінці ХХ століття. Науковці акцентують увагу на таких:

- схожість історичних доль багатьох держав;
- наявність у межах постсоціалістичного типу конституціоналізму гострого конфлікту двох тенденцій: демократизації (як правління більшості) та ліберального конституціоналізму (підґрунтям якого є принцип гарантії прав особистості);

- збіг у часі процесів створення основних засад демократії, ринкової економіки та конституційного порядку;

- збіг прийняття демократичних конституцій з процесом пошуку національної самоідентичності;

- створення нових інститутів, які часто випереджали соціальну реальність і спонукали до змін цієї реальності;

- вплив модернізаційних процесів, який виявлявся у створенні таких конституцій, які б відображали відповідність завдань розвитку, які перетиналися, але були різні (ринкова економіка, демократизація та створення національної державності);

- мав місце фактор запозичення конституційних моделей в готовому вигляді (Medushevskiy, 2004, p. 83-85).

За прийнятою в науці конституційного права часовою класифікацією Конституція Словацької Республіки належить до конституцій четвертого покоління і є постсоціалістичною за суттю, такою ж, як конституції Болгарії і Македонії (1991 р.), Чеської республіки (1992 р.), Польщі (1997 р.). У процесі розробки тексту Конституції СР, через її історичну з'яву, було враховано основні тенденції політико-правової реальності кінця ХХ століття, особливо щодо закріплення прав і свобод громадян (Другий розділ. Основні права і свободи людини). З цих позицій досить показовими є такі статті: «Стаття 14 Кожен має право на права. Стаття 15 (1) Кожен має право на життя. Людське життя гідне захисту вже до народження. (2) Нікого не можна позбавити життя. (3) Смертна кара не допускається» ("Ústava Slovenskej republiky").

Як зазначає Я. Хованец, саме з моменту прийняття Конституції Словацької Республіки словацький народ завершив процес емансипації на шляху побудови самостійної, незалежної та суверенної держави – Словацької Республіки. Цікавим є той факт, що Конституція СР була прийнята ще в період формального існування Чехословацької Федеративної Республіки, що і

обумовило набуття нею чинності в двох часових відрізках. Як основний закон держави Конституція Словацької республіки була схвалена 1 вересня 1992 року Словацькою народною радою і підписана головою Словацької народної ради і головою влади СР 3 вересня 1992 року на Братиславському граді¹, а набула чинності з дня опублікування 1 жовтня 1992 року (коли була оприлюднена в Збірці законів Словацької республіки), окрім деяких статей Конституції. Конституція Словацької Республіки сьогодні є «основним конституційно правовим і політичним актом завершення зусиль, направлених на національну емансипацію, і наповнення історичними прагненнями словацького народу створення власної держави. Вона є основою виникнення словацької державності у формі самостійної, суверенної і незалежної Словацької Республіки» (Chovanec, 2021, p. 142).

Оскільки лише в конституції «набуває повного і яскравого вираження концептуальне і світоглядне уявлення про природу і роль держави» (Tikhomirov, 2013, p. 66), то в текст Конституції СР містить усі необхідні положення для цього: в преамбулі та основних положеннях окреслені засадничі моменти словацької держави, які конкретизуються у відповідних розділах і статтях щодо економіки; самоврядування; законодавчої влади, виконавчої, судової влади; прокурора Словацької Республіки та громадського захисника прав ("Ústava Slovenskej republiky").

Попри те, що кінець ХХ століття характеризувався потужними інтеграційними процесами, які в політико-правовій сфері конкретизувалися в явищах інтерналізації та стандартизації (що породило феномен «схожості» конституцій), Конституція СР як і будь яка конституція була створена з урахуванням історичного та етнічного контексту і містить прямі посилання на соціально-культурне коріння словацького народу та його культурну спадщину: «Ми, народ словацький, пам'ятаючи політичну та культурну спадщину своїх предків та віковий досвід боротьби за національне буття та власну державність, в сенсі духовної спадщини Кирила і Мефодія та історичної спадщини Великої Моравії...» («My národ slovenský, pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilometodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy...») ("Ústava Slovenskej republiky"). Культурна своєрідність словацької держави також виявляється й у конституційному описі державних символів, якими є: Державний

Герб, Державний Прапор, Державний Гімн і Державна Печатка (але без вказівки на їх культурні витоки).

На думку словацьких вчених, Конституція СР 1992 року не лише заклала підґрунтя для побудови правової і демократичної держави, але і стала основою наявних в сучасній Словацькій Республіці політичної системи і правового порядку. А виходячи із прийнятих положень сучасного конституційного права та теорії права конституції можуть бути писаними, неписаними, жорсткими, гнучкими, практичними, правовими (юридичними), революційними, живими, *pregosné*, открийованими, реальними і фіктивними (Poluch, & Cibulka, 2009), тимчасовими і постійними. Звичайно ж, слід мати на увазі, що будь яка класифікація носить умовний характер, оскільки конституції відрізняються одна від одної умовами прийняття, історичними і національними традиціями тощо.

Відповідно до цієї класифікації Конституція Словацької Республіки є:

– за формою вона є писаною, тобто складена у формі єдиного документа, який офіційно визнаний в якості основного закону держави. Текст Конституції виписаний словацькою літературною мовою (словацька мова була кодифікована лише в другій половині ХХ століття, але першого травня 2004 року стала однією із офіційних мов Європейського Союзу);

– жорсткою: зміни до Конституції можливі за умови дотримання визначених процедур;

– юридичною, оскільки в ній зафіксовані чинний устрій держави, економіки і суспільних відносин;

– живою, оскільки змінам за період своєї чинності Конституція Словацької Республіки піддавалася двадцять змін (остання датується груднем 2020 року). Як зауважує К. Баранік, «жодна конституція, в тому числі і наша словацька, не є досконалим витвором і мусить з плином часу переоцінюватися. І то є всупереч тому, що кожна конституція мала б презентувати стабільність кожної спільноти. Конституція Словацької Республіки досить часто змінюється, про що свідчить низка змін за 27 років її існування: велика кількість прямих новел, непрямих корегувань, як і постійне прагнення внесення «необхідних» правок, виголошених на кожному засіданні Народної Ради СР» (Baraník, 2020, p. 272). Видається, що внесення змін до чинних конституцій сьогодні є цілком прийнятним і уже звичним явищем, а тому «в світі майже не залишилось неправлених конституцій» (Shapoval);

– за часом дії – постійною: в тексті наявний факт встановлення необмеженого терміну дії цього документу;

– реальною: норми аналізованої конституції відповідають дійсності, втілюючись у життя, а

¹ Братиславський град є одним із найвідоміших замків Словаччини і вважається символом не лише Братислави, але і всієї Словаччини.

державна політика вибудовується на конституційних засадах;

– демократичною (закріплює демократичний державний режим), оскільки гарантує широке коло прав і свобод, а також уможливує вільну діяльність політичних партій та об'єднань, передбачає вільні вибори.

Також ця Конституція уможливила вступ Словацької Республіки до низки міжнародних європейсько-атлантичних структур, до Ради Європи, а в подальшому і до відносно легкого набуття членства в Європейському Союзі (Chovanec, 2021), оскільки її концепція та виклад основних положень одержали позитивну оцінку з боку європейської спільноти. Саме завдячуючи високим оцінкам змісту Конституції СР її можна порівняти з деякими конституціями розвинутих європейських держав.

Наукова новизна

На підставі проведеного аналізу тексту чинної Конституції Словацької Республіки та новітніх досліджень представників словацької науки конституційного права можна зробити висновок, що розробка та прийняття цього документа

відбувалося в контексті загальних соціально-політичних і конституційних тенденцій кінця ХХ століття. Підтвердженням чого є специфічність набуття чинності Конституцією Словацької Республіки, яка представлена двотактовою часовою дією (через феномен першого та другого набуття чинності); орієнтація розробників на уже відомі взірці конституцій розвинутих демократичних держав; врахування досвіду переходу від планової економіки до ринкової та їх ідеологічного обґрунтування; акцентування уваги на правах та свободах людини і громадянина.

Висновки

Для Конституції Словацької Республіки як конституції четвертого покоління характерні такі особливості: в тексті превалюють положення щодо прав людини та їх захисту (як антитеза минулому соціалістичному способу життя та відповідність конституційним взірцям провідних держав світу); визнаються та відстоюються ідеї культурно-історичної ідентичності словацького народу; врахована специфіка функціонування демократичних держав сучасності та закріплені демократичні начала.

REFERENCES

- Baraník, K. (2020). *Ústava na hviezdnom nebi: vzťah Ústavy Slovenskej republiky k medzinárodnému právu* (1 vyd.). Praha: Leges.
- Bokoch, M. (2021). Problemy vzaimodii konstytutsiinoho poriadku ta mizhnarodnogo prava [Problems of interaction between the constitutional order and international law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu, Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 65, 51-56. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.8> [in Ukrainian].
- Chovanec, J. (2021). Ústava SR - pojem, vznik, štruktúra a novelizácia. *Štát a právo*, 2(3), 134-146. doi: <https://doi.org/10.24040/sap.2021.8.2-3.134-146>.
- Iakovlev, A.I. (1995). Konstitutsionnyy stroj: sotsialnyy pravovoy aspekt [Constitutional system: social and legal aspect]. *Voprosy filosofii, Philosophy questions*, 10, 3-14 [in Russian].
- Liashenko, V.M. (1999). Yevropeiske pravo yak fenomen dukhovno-praktychnoho osvoinnia svitu [European law as a phenomenon of spiritual and practical development of the world]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lukáš, T. (2020). Kvalita vyjadrovania zákonodarcu v kontexte právnej zodpovednosti podľa zákona o obecnom zriadení. *Štát a právo*, 4, 384-393. doi: <https://doi.org/10.24040/sap.2020.7.4.384-393>.
- Medushevskiy, A.N. (2004). Konstitutsionnye tsikly v Tsentralnoy i Vostochnoy Evrope [Constitutional cycles in Central and Eastern Europe]. *Sotsiologicheskyy zhurnal, Sociological journal*, 3-4, 83-119 [in Russian].
- Poluch, M., & Cibulka, L. (2009). *Štátne právo Slovenskej republiky* (3 vyd.). Šamorín: Heuréka.
- Shapoval, V. *Fenomen konstytutsii yak osnovnogo zakonu [The phenomenon of the constitution as a basic law]*. Retrieved from <https://rd.ua/storage/attachments/%D0%A8%/> [in Ukrainian].
- Tikhomirov, Iu.A. (2013). *Gosudarstvo [State]*. Moscow: Norma, Infra-M [in Russian].
- Ústava Slovenskej republiky (v znení ústavného zákona č. 323/2004 Z. z.). (n.d.). *wipolex.wipo.int*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/ru/text/187468>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Baraník, K. *Ústava na hviezdnom nebi: vzťah Ústavy Slovenskej republiky k medzinárodnému právu*. 1 vyd. Praha : Leges, s.r.o., 2020. 296 s.
- Бокоч М. Проблеми взаємодії конституційного порядку та міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Т. 65. С. 51–56. (Серія «Право»). doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.8>.
- Chovanec J. *Ústava SR – pojem, vznik, štruktúra a novelizácia*. *Štát a právo*. 2021. No. 2 (3). S. 134–146. doi: <https://doi.org/10.24040/sap.2021.8.2-3.134-146>.
- Яковлев А. И. Конституционный строй: социальный и правовой аспект. *Вопросы философии*. 1995. № 10. С. 3–14.

- Ляшенко В. М. Європейське право як феномен духовно-практичного освоєння світу : дис. ... канд. філос. наук : 12.00.12. Київ, 1999. 197 с.
- Lukáš T. Kvalita vyjadrovania zákonodarcu v kontexte právnej zodpovednosti podľa zákona o obecnom zriadení. *Štát a právo*. 2020. No. 4. S. 384–393. doi: <https://doi.org/10.24040/sap.2020.7.4.384-393>.
- Медушевский А. Н. Конституционные циклы в Центральной и Восточной Европе. *Социологический журнал*. 2004. № 3–4. С. 83–119.
- Poluch M., Cibulka L. *Štátne právo Slovenskej republiky*. 3 vyd. Šamorín : Heuréka, 2009. 341 s.
- Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/%D0%A8%>.
- Тихомиров Ю. А. Государство : монография. М. : Норма ; Инфра-М, 2013. 320 с.
- Ústava Slovenskej republiky (v znení ústavného zákona č. 323/2004 Z. z.). URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/187468>.

Стаття надійшла до редколегії 28.07.2021

Vovk V. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Khmelnytsky University of Management and Law Named after Leonid Yuzko, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>

Constitution of the Slovak Republic as a Constitution of the Fourth Generation (Worldview and Culturological Aspects)

***Purpose** of the article is to study the qualitative features of the current Constitution of the Slovak Republic in terms of general cultural standpoints and taking into account the specific socio-cultural context within which this document was created, based on an analysis of the latest research in the Slovak science of constitutional law. Examination became possible thanks to the analysis of the text of the current Constitution of the Slovak Republic (as amended) and the researches of representatives of the Slovak constitutional law, published in periodicals and monographic literature, which served as material for the study of this topic. **Methodology.** In the process of preparing the article, a sociocultural methodological approach and a number of scientific methods were applied, the most important of which are: hermeneutic, modeling, axiological, comparative legal method. This set of methodological tools ensured the integrity of understanding the role of the Constitution in the modern life of the Slovak Republic. The **scientific novelty** lies in the fact that the article reflects the process of creating the Constitution of the Slovak Republic, which took place in the context of the general socio-political and constitutional tendencies of the late twentieth century. The specificity of the entry into force of the Constitution of the Slovak Republic is indicated, which is represented by a two-act temporary action (through the phenomenon of the first and second entry into force). It also reflects questions about the role and significance of the Constitution in the process of integration of the Slovak Republic into the European Union. **Conclusions.** It is shown that the Constitution of the Slovak Republic is the constitution of the fourth generation (the so-called post-socialist), that determined the peculiarities of its content: the prevalence of provisions on human rights and their protection (as an antithesis about the past socialist way of life and compliance with the constitutional models of the world leading states); recognition and defense of the idea of cultural and historical identity of the Slovak people; taking into account the specifics of the functioning of democratic countries of the twentieth century and consolidating these democratic principles.*

Keywords: constitutionalism; constitution; types of constitution; generation of constitutions; state; socio-cultural context; national identity.